

darâbâd 1913-1916) bir asır kadar önce basılan bu eser (I-II, İstanbul 1241), ondan bahseden Türk müelliflerinin hemen hepsi tarafından *es-Siyerü'l-kebîr*'in tercümesi olarak kaydedilmişse de onun değil şerhinin tercümesidir. Ayıntâbî tercümeye eklediği geniş mukaddimede eserin değerini ve muhtevasını belirttiğinden sonra Şeybânî ve Serahsî hakkında biyografik bilgiler de vermektedir. Bu eserin askerliğin ve gazânın faziletine dair kısımları, eskiden yeniçerileri cesaretlendirmek için okutulan *Hamzanâme* vb. kitaplar yerine II. Mahmud'un emriyle alay müftüleri ve tabur imamlarınca askerlere ve zâbitlere okutulmuştur. 2. *Teysîrü'l-mesîr fi Şerhi's-Siyerü'l-kebîr*. *Şerhu's-Siyerü'l-kebîr*'deki izaha muhtaç bazı meseleleri açıklamak için kaleme aldığı bir Arapça eser, aslında *es-Siyerü'l-kebîr*'in bir hâşiyesi durumunda olup biri müellif hattı (Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 382) olmak üzere çeşitli yazma nüshaları mevcuttur (Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 110, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 535; İÜ Ktp., AY, nr. 5867; TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 726; Ârif Hikmet Ktp. [Medine], Fıkh-ı Hanefî, nr. 58 [yeni 92], 59 [yeni 95]). 3. *Zeyl-i Devhatü'l-meşâyih*. Müstakimzâde Süleyman Efendi'nin (ö. 1202/1787), Osmanlı Devleti'nin başlangıcından kendi zamanına kadar şeyhülislâmlık yapan kişilerin biyografilerini ihtiva eden *Devhatü'l-meşâyih* adlı eserinin zeylidir. Ayıntâbî bu esere iki zeyil yazmıştır. Bunlardan birincisi Müftüzâde Ahmed Efendi'den Âşir Efendi'ye kadar sekiz, ikincisi ise Âşir Efendi'den Mehmed Sâlih Efendizâde Ahmed Esad Efendi'ye kadar üç şeyhülislâmın hal tercümesini içine alır. *Sefînetü'l-fesâha* adıyla da anılan bu zeyillerin de çeşitli yazma nüshaları vardır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2265, 2441/2, Hüsrev Paşa, nr. 391/4, Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 1148; İÜ Ktp., TY, nr. 2558, 6198, 9823). 4. *el-Hikmetü'l-garrâ' fi ahkâmî'l-gazâ*. Cihadın faziletlerine dair olan bu eser bazı kaynaklarda Ayıntâbî'nin Türkçe orijinal bir eseri olarak gösterilmekteyse de bir nüshasından (İÜ Ktp., TY, nr. 2203) anlaşıldığına göre aslı Muhammed Akîl el-Mekkî'ye ait olup Ayıntâbî tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Eserin bir başka yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Esad Efendi, nr. 319).

Ayıntâbî'nin diğer başlıca eser ve risâleleri de şunlardır: *Münşeât-Tevârih*-

Kasâid ve Eş'ar Mecmuası (İÜ Ktp., TY, nr. 5493); *Âsârü'l-hikem fi nakşi'l-kadem* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2184); *Temhîdül-mevlûd fi mehdî'l-vücûd* (İÜ Ktp., TY, nr. 6692); *İlm-i Arûz (Mizân-ı Selm)*, İÜ Ktp., TY, nr. 2979, 5616, 9729; Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 2767, Halet Efendi, nr. 739); *İmtihan Risâlesi* (İÜ Ktp., TY, nr. 2474); *Nohud Yakısı Risâlesi* (Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, nr. 72/5); *Manzûmetü vilâdet-i Hadîce Sultân* (İÜ Ktp., A. 5944). Bu son risâle Arapça'dır (Ayıntâbî'nin eserleri ve yazma nüshaları hakkında geniş bilgi için M. Tayyib Okîç'in bibliyografyadaki makalesine bakılabilir).

BİBLİYOGRAFYA :

Muallim Nâci, *Esâmî*, İstanbul 1308, s. 306-307; *Sicill-i Osmânî*, IV, 517; *Osmanlı Mûellifleri*, II, 34-36; *Hediyetü'l-Ârifin*, II, 359-360; *İzâhu'l-meknûn*, I, 344, 414, 437, 482; II, 17; *Kehhâle, Mu'cemü'l-mû'ellifin*, XII, 54; Ebû'l-Ulâ Mardin, *Huzûr Dersleri* (nşr. İsmet Sungurbey), İstanbul 1966, II-III, 171-173, 855-856; M. Tayyib Okîç, "Şemsu'l-E'imme es-Serahsî'nin Şarhu's-Siyari'l-kabir'inin Türkçe Tercümesi ve Mütercim Mehmed Münib Ayıntâbî'nin Diğer Eserleri", 900. *Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle Büyük İslâm Hukukcusu Şemsu'l-E'imme es-Serahsî Armağanı*, Ankara 1965, s. 27-42; *Kâmûsü'l-â'lâm*, VI, 4458; TCYK, s. 688-693.

AHMET ÖZEL

AYIP

(العيب)

Fıkıh ve ahlâk alanında
değişik anlamlarda kullanılan
bir terim.

□ FIKIH. Sözlükte "kusur, eksiklik, leke, utanç veren söz ve davranış" anlamına gelen ayıp, İslâm borçlar hukukunda akde konu olan malın insanlar nazarındaki kıymet ve itibarını azaltan ârizî kusur ve eksikliğini ifade eder. *Mecelle* ayıbı, alışveriş akdi açısından "ehil ve erbabı arasında malın değerine noksanlık getiren kusur" (md. 338), icâre akdi açısından ise "akid konusu menfaatin tamamen fevt veya muhtel olmasına sebep olan şey" (md. 514) diye tarif etmiştir. Hanefîler ayıbın tarifinde objektif bir kıymet azalmasını ölçü alırken Şâfiîler ayrıca "ilgili tarafın akidenden beklediği haklı maksadı engelleyen" eksiklikleri de ayıp içerisinde mütalaa ederek sübjektif bir ölçünün kabulüne imkân tanımışlardır.

İslâm hukukunda ayıp öncelikle akdin kurulması yönünden inceleme konusu olur ve buna "uyûbü'r-rızâ" (akdî rızâya

ait eksiklikler) denir. Akdî rızâyâ ait ayıplar, ya akid esnasında ya da akidenden sonra ortaya çıkar. Akid sırasında ortaya çıkan ve taraflardan bir veya ikisinin akde rızasını yok eden veya yok sayılmasını mümkün kılan eksiklikler hata, hile ve ikrah şeklinde üç ana başlıkta toplanır. Her üç halde de bu fiillere mâruz kalan kimse akdi yapma yönünde tercihte bulunsun bile gerçekte akde rızâsı yoktur. Akidlerin kuruluşunda rızâ esas olduğundan bu akidler, rızâyâ âriz olan ayıbın derecesine göre, ya hiç kurulmamış kabul edilir veya mağdur olan tarafta akdi feshetme hakkı tanınır.

Akid tamamlandıktan sonra ortaya çıkan ayıplara gelince, iki taraflı (muâvazalı) akidlerde akid yapıldıktan sonra, fakat akid konusu malın karşı tarafa teslim edilmesinden önce bu malın kısmen veya tamamen yok olması, kiralınmış veya rehin verilmiş olması ya da akid konusu malda önceden mevcut fakat hiç kimsenin bilmediği bir kusurun ortaya çıkması gibi durumlardır. Bu durumlarda ifa kısmen veya tamamen imkânsızlaştığı, geciktirildiği veya akidenden beklenen fayda azaldığı için, bundan zarar gören tarafın akde başlangıçtan itibaren rızâsı yok farzedilir ve bu grup eksiklikler de "akdî rızâyâ ait ayıplar" çerçevesinde mütalaa edilir.

Akde konu teşkil eden mal ve hizmette ortaya çıkan ayıplar ikiye ayrılır. Malda akid öncesinde veya en azından akid sırasında mevcut olan ayıplara "ayb-ı kadîm", akid sonrası âriz olan ayıplara ise "ayb-ı hâdis" denir. Bu konuda önemli olan, ayıbın akid konusu malda ne zaman ortaya çıktığı değil, ne zamandan beri mevcut bulunduğu hususudur.

İslâm borçlar hukukunun temel kaide-lerinden biri, tarafların akid yaparken rızâyı esas almaları, birbirlerine haksızlık etmemeleri ve üzerinde akidleştikleri mallarda mevcut ayıp ve kusurları gizlememeleridir. Bununla birlikte taraflar kul hakkını çiğneme ve bunun vebali ile Allah katına çıkma pahasına da olsa, zaman zaman ellerindeki malların ayıp ve kusurunu gizlemiş veya akid konusu malda iki tarafın da akid sırasında farkına varmadığı eski bir ayıp ortaya çıkmış olabilir. İslâm hukukunda her iki ihtimale karşı da tedbir alınmıştır. Eğer ayıp akid öncesinde mevcut olup ilgili taraf bu ayba akid sonrası muttali olmuşsa bundan zarar görecektir olan tarafın ayıp sebebiyle akdi bozma, yani "hi-yârü'l-ayb" hakkı vardır. Ayıba râzî olur-

sa karşılığında bir indirim talebinde bulunamaz. Fakat dilerse akdi bozar ve kusurlu malı iade ederek karşılığında verilenleri geri alır. Eğer malın ayıbı bilindiği halde gizlenmiş ise bundan zarar görecektarafın hıyâr'ül-ayb hakkı yanı sıra aldatma sebebiyle de akdi bozma hakkı vardır. Her iki durumda da "vâki zararın izâle edilmesi" kaidesinden ve mağdur olan tarafın başlangıçta bilmediği bu ayıba rızâsının bulunmadığı, daha doğrusu tarafların rızâsının akid konusu mal ve hizmetin her türlü ayıptan uzak olması esasına dayandığı noktasından hareket edilmektedir.

Hangi malda ne miktar eksiklik ve bzukluğun ayıp sayılacağı hususu tamamıyla cemiyetin kıymet ölçüsü ve telakkilerine bağlı örfî bir meseledir. İslâm hukukuna dair yazılmış eserlerde örnek kabilinden söz konusu edilen ayıplar akde, akid konusunun cinsine ve kullanım alanına bağlı olup bu da toplumdan topluma farklılıklar göstermektedir. Bununla birlikte satın alınan evin çürük, hayvanın kör, tarlanın çorak, kitabın eksik olması, kiralanan değirmenin suyunun kesilmesi, işçinin hastalanması gibi ârizî durumlar, akidden ve akid konusundan beklenen menfaati engellediği veya en azından eksilttiği için kaynaklarda öteden beri ayıp sayılmış ve bundan zarar görecektarafına akdi bozma hakkı tanınmıştır.

Ayıba göre daha sübjektif bir karakter taşıyan ve genellikle akid konusundan değil de taraflardan kaynaklanan özürler (mâzeret) sebebiyle akidlerin feshedilmesi hususu tartışmalı olmakla birlikte, hukuken ayıp sayılan bir eksiklik veya fazlalığın mevcudiyeti halinde akdin feshedilebileceği, hemen hemen bütün İslâm hukukçuları tarafından benimsenmiştir. Ancak fesih hakkının hangi durumlarda sona ereceği veya sona ermiş sayılacağı hususu her akdin nevine göre bazı farklılıklar gösterir. Mesele alışveriş akidinde müşteri ayıbı bile rek ve ayıba râzî olarak malı almış veya bu malda tasarruf yaptıktan, ayıp muhayyerliği hakkı doğduktan sonra bu hakkından açıkça veya delâleten vazgeçmişse, ayıp izâle edilmiş, mal yok olmuş veya malda ciddi değişiklik ve ilâveler vuku bulmuş ve böylece malın iadesi maddeten veya hukuken imkânsız hale gelmişse... bu ve benzeri durumlarda artık müşterinin alışveriş akdini feshedip malı geri vermesinden söz edilemez. Belki, haklı olduğu ölçüde, zararının karşılanması yönüne gidilir.

Akid yapılırken mal sahibinin çıkacak ayıptan sorumlu olmayacağını (berâet) şart koşması geçerli olmakla birlikte bu şartın hangi ayıpları kapsayacağı hususu İslâm hukukçuları arasında tartışmalıdır. Çoğunluğa göre, sadece o anda mevcut ayıptan sorumlu olunamayacağı ileri sürülebilir. Akid sonrası ve kabz öncesi ortaya çıkacak ayıpta sorumluluk devam eder. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre ise bu şart her iki nevi ayıbı da kapsar. Ancak akdi emniyetin sağlanması ve beklenmedik zararın önlenmesi için mutlak sorumsuzluk şartının değil, sadece bilinen mevcut ayıptan veya mahiyeti ve sınırları önceden belirlenebilir müstakbel ayıptan sorumsuzluk şartının geçerli kabul edilmesi, böylece hile ve haksızlığa imkân tanınmaması gerekir.

Eşyanın kusursuz ve ayıpsız olması asıl olup ayıp sıfat-ı âriza olduğu için bu konuda ispat yükü, ayıbın mevcudiyetini ileri süren tarafa aittir. Akde konu teşkil eden mal veya hizmetteki ayıbın ne zamandan beri mevcut olduğu, ayıp sayılıp sayılmayacağı gibi hususlarda taraflar arasında anlaşma sağlanamazsa ayıbın İslâm hukukunun ispat ve muhâkemat usulü çerçevesinde tesbit ve ispatı mümkündür. Açıkça görülen ayıpların yanı sıra ancak doktor, veteriner, mühendis gibi uzmanların tesbit edeceği ayıplar, sadece kadınların bilebileceği ayıplar ve bir de kullanma ve deneme sonucu anlaşılabilen ayıplar mevcuttur. Bu sebeple ayıbın tesbitinde müşahe-de, bilirkişi, şahit, tecrübe veya sadece kadınların şahitliği gibi vasıtalarla baş-vurulur.

BİBLİYOGRAFYA :

Serahsî, *el-Mebsût*, XIII, 91 vd.; İbn Rüşd, *Bî-dâyetü'l-müctehid*, Kahire 1975, II, 192 vd.; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, Kahire 1315-18, VI, 2 vd.; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Kahire 1386/1967, IV, 25 vd.; *Mecelle*, md. 336-355, 513-521; Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, II, 364-416; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, I, 331-352.

ALİ BARDAKOĞLU

□ AHLÂK. İslâm cemiyetinin ortak ve objektif ahlâk kurallarına aykırı olan, başkalarının kınamasına yol açan tutum ve davranışlara ayıp denir.

Ayıp, klasik İslâm ahlâkı alanındaki kitaplarda daha çok "uyübü'n-nefs" (nefsin ayıpları) şeklinde geçer ve bütün ahlâkî kusurları içine alır. Ayıp sayılan bir davranış, genellikle, benimsenen ve faydasına inanılan sosyal kaidelerin ihlâline yol açtığı için, hukukî bir müeyyidesi bulunması bile ayıpla ve yerme diye

adlandırılan dinî - sosyal müeyyidelerle karşılaşır ve bunlar kişide utanma ile pişmanlık hislerini doğurur; bu sonuçlar da onu nefsinin ayıplarını düzeltmeye yöneltir. Bu ise kişinin tecrübelerden faydalanarak kendini bir nevi eğitmesidir. Hz. Peygamber, "Bütün insanlar hata işler, ancak hata işleyenlerin en hayırlısı hatalarından dönendir" (Tirmizî, "Kıyâmet", 49) anlamındaki hadisi ile bu eğitimin dinî-ahlâkî değerini göstermiştir.

Genellikle ahlâk kitaplarının ilk bölümünü teşkil eden "ma'rîfetü'n-nefs" (kendini tanıma), ahlâk eğitiminin ilk ve en önemli şartıdır. Zira, "insan ayıplarını bilirse bunları gidermesi de kolaylaşır" (Gazzâlî, III, 64) ve böylece "kendi ayıpları yüzünden başkalarına kızmak zorunda kalmaz" (Mâverîdî, s. 344). Gazzâlî, nefsin ayıplarını tanımanın ve onları gidermenin başlıca yollarını şöyle sıralar: 1. Bilgili, basiretli, nefislerin gizli ayıplarını sezebilen üstatlardan faydalanmak; 2. Zeki, dürüst, ayıplarımızı gören ve düzeltmimize yardımcı olan dostlar edinmek; 3. Düşmanlarımızın tenkitlerini ayıplarımızı keşfetmekte fırsat saymak; 4. Başkalarında gördüğümüz ayıpları kendi nefsimizde de aramak. Bu tavsiyelerden son üçü İbn Miskeveyh'in *Tehzîbü'l-ahlâk*'ında da yer almaktadır. Ancak o, Galen'den aldığı ikinci tavsiyenin gerçekleştirilmesini pratikte imkânsız görmekte, yine Galen'e nisbet ettiği üçüncü yolu daha faydalı bulmakla birlikte, Kindî'nin muhtemelen bugün mevcut olmayan bir eserinden naklettiği dördüncü yolu ötekilerden daha faydalı görmekte; ayrıca, "İşiğiyle ayı aydınlatan güneş gibi erdemlerimizle başka insanlara yararlı olmalıyız" anlamındaki sözü dolayısıyla Kindî'yi takdir etmektedir.

İslâm ahlâkçıları, ayıp sayılan davranışları herkesin gözü önünde işlemenin gizlisine göre daha kötü olduğunu ısrarla belirtmişler, kişinin ayıplarını insanlardan saklamasının ve toplumdan bu tür davranışlar karşısında duyurulması olmasının önemi üzerinde durmuşlardır. Hz. Peygamber, Tirmizî'nin *es-Sünen*'inde ("Tefsîr", 6) yer alan uzun bir hadisinde bu içtimâî hassasiyetin kaybolması ile belirecek ahlâkî buhranın sosyal çöküntülere yol açacağına işaret etmiştir. Ancak İslâm ahlâkına göre, ayıplanma veya başka herhangi bir içtimâî baskıya mâruz kalma endişesiyle kötülükten kaçınmak kişiye fazilet kazandırmaz. Hiçbir ayıp Allah'a gizli kalamayacağından insan öncelikle O'ndan haya